

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗВІТ

Міністерства культури України

про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-конфесійних відносин в Україні (за 2011 рік)

Вступ

Забезпечення основоположних принципів свободи совісті та віросповідання, реалізація цих прав у практиці державно-конфесійних відносин постають однією з надзвичайно важливих функцій демократичної держави. Сучасне розуміння прав людини, визначених у Загальній декларації прав людини, Європейській конвенції про захист прав і основних свобод людини, документах ОБСЄ, Парламентської Асамблеї Ради Європи, ґрунтуються на тому, що дотримання релігійних свобод, що виходять за межі індивідуальних переконань і персонального сумління, є сферою, де держава бере на себе досить чіткі зобов'язання.

Процес демократизації державоустрою в Україні у царині суспільного розвитку актуалізує питання формування сучасних засад державної політики у галузі свободи совісті та її практичної реалізації, глибоке й всебічне вивчення досвіду становлення такої політики та її практичного застосування як у країнах розвинутої демократії, так і в пострадянських державах.

Насьогодні держава чітко окреслила свої зобов'язання перед церквою, коло тих повноважень, які є сферою її компетенції, що робить державну політику в галузі релігійно-церковного життя прозорою та відкритою для суспільного загалу.

Принципова новація сучасної моделі державно-конфесійних відносин полягає в тому, що держава і церква визнаються як рівноправні суб'єкти державно-церковних відносин, кожен з яких діє у сфері своєї компетенції. При цьому релігійні організації діють в правовому полі держави, держава не втручається в канонічно визначені справи церкви, забезпечуючи свободу релігії, свободу соціально значущої діяльності церкви та сприятливі умови її морально-просвітницької роботи.

Релігійна мережа, її кадрове та матеріальне забезпечення: основні тенденції, динаміка змін, перспективи розвитку

Релігійна мережа в Україні станом на 1 січня 2012 р. представлена 55 віросповідними напрямками, в межах яких діє 36500 релігійних організацій, в тому числі 85 центрів та 290 управлінь, 35013 релігійних громад (справами церкви опікується 30880 священнослужителів), 471 монастир (чернечий послух несуть 6769 ченців), 360 місій, 80 братств, 201 духовний навчальний заклад (навчається 1975 слухачів), 12899 недільних шкіл. Зростає видання церковних друкованих засобів масової інформації, нині їх кількість складає 390 одиниць. Для богослужінь релігійні організації використовують 23495 культових та пристосованих під молитовні приміщень.

Дослідження темпів зростання кількості церковно-релігійних інституцій свідчить, що розширення релігійної мережі за останні три роки набуло усталеного характеру і перебуває у межах 2 відсот. За звітний період мережа релігійних організацій зросла на 1,8 відсот.

Аналіз поширення релігійних конфесій, течій і напрямів, кількісних показників релігійних громад демонструє вирівнювання їх чисельності в різних регіонах країни. Так, якщо на початок 2009 р. у Західному регіоні (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області) діяло 11541 первинний осередок віруючих (34,9 відсот. від загальної кількості громад), то на 1 січня 2012 р. – 11937 (або на 3,4 відсот. більше). У цьому регіоні фактично створена інституційна мережа конфесійно-церковних організацій достатня для задоволення релігійних потреб віруючих.

Другим за чисельністю релігійних організацій є Центральний регіон (Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області та м. Київ), де кількість первинних осередків віруючих проти 12045 на початок 2009 р. зросла на 7,3 відсот. і становить 12928 парафій, що дорівнює 36,9 відсот. від загальної кількості релігійних громад.

У Південно-Східному регіоні (Автономна Республіка Крим, Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська обл. та м. Севастополь) на початок 2009 р. загальна кількість релігійних осередків складала 9497 одиниць (28,7 відсот. від загального), тоді як на перше січня 2012 р. – 10148 (29 відсот.), їх кількість зросла на 651 одиницю (6,8 відсот.).

Розподіл церковно-релігійних організацій за конфесійною ознакою свідчить про домінування в Україні православ'я, до складу якого входить 18279 парафій (52,2 відсот. від загальної кількості релігійних осередків віруючих країни) проти 17071 (51,6 відсот.) на 1 січня 2009 р. Водночас, простежується тенденція до зменшення їх питомої ваги в загальній складовій, а приріст релігійних громад є нижчим загальнодержавного показника.

Найчисельнішою серед православних церков є Українська православна церква (УПЦ), мережа якої становить 67,5 відсот. православних громад країни. Переважна більшість – 5833 громади (47,3 відсот.) розміщені в Північно-Центральному регіоні, де найбільша їх кількість діє у Вінницькій (975) та Хмельницькій (929) областях. За останні три роки (2009-2011 рр.) кількість релігійних громад УПЦ збільшилася на 801 одиницю (6,9 відсот.). Керівництво церквою здійснюється метрополією УПЦ та 46 єпархіальними управліннями. Сьогодні церква має 12340 парафій (9922 священнослужителя), 191 монастир (4625 ченців), 14 місій, 34 братства, 20 духовних навчальних закладів (4765 слухачів) та 4258 недільних шкіл. Життя і діяльність УПЦ висвітлюють 110 періодичних релігійних видань.

Українська православна церква – Київського патріархату (УПЦ КП) за кількістю релігійних громад, що складають її мережу посідає друге місце в країні після УПЦ. Упродовж останніх трьох років церква розширила мережу в усіх регіонах країни. Якщо на початок 2009 р. вона нараховувала 4128 парафій то на 1 січня 2012 р. їх чисельність зросла на 354 одиниці (8,6 відсот.). Найбільша кількість релігійних громад Київського патріархату діє в Західному регіоні – 1902 (42,4 відсот.) проти 1773 (42,9 відсот.) на початок 2009 р. У Північно-Центральному регіоні діє 1817 громади (40,5 відсот.), що на 150 більше ніж на початок 2009 р. та 763 (17 відсот.) у південно-східних областях (на 75 більше проти 2009 р.). Упродовж 2009-2011 рр. приріст релігійних громад УПЦ КП склав 354 одиниці або 8,6 відсот. В структурі церкви діють патріархія, 34 єпархіальних управління, 4482 громади (3088 священнослужителів), 49 монастирів (175 ченців), 27 місій, 12 братств, 16 духовних навчальних закладів (1136 слухачів) та 1294 недільні школи. Діяльність церкви висвітлюють 36 періодичних релігійних видань.

Кількість громад Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) зросла порівняно з початком 2009 р. на 24 одиниці. Найбільше парафій – 827 (68,5 відсот.) діють у західних областях країни. УАПЦ має патріархію, 15 єпархіальних управлінь, 1208 громад (730 священнослужителів), 9 монастирів (10 ченців), 7 місій, 1 братство, 7 духовних навчальних закладів (154 слухачі) та 312 недільних шкіл. Діяльність церкви висвітлюють 6 періодичних видань.

Громади Української греко-католицької церкви (УГКЦ) діють в усіх регіонах держави. У Західному регіоні України їх нараховується 3419 (92,4 відсот.). Найбільше – у Львівській (1512), Тернопільській (780) та Івано-Франківській (660) областях. УГКЦ має в своєму складі 4 митрополії, у структурі яких діють 3 верховноархієпископських екзархати, 4 архієпархії та 5 єпархій, 3700 релігійних громад (2545 священнослужителів, в т.ч. 32 іноземця), 117 монастирів (1265 ченців), 24 місії, 2 братства, 16 духовних навчальних закладів (1389 слухачів). Діяльність церкви висвітлюють 27 періодичних видань.

За останні роки структура Римсько-католицької церкви (РКЦ) в Україні набула усталеної форми, а динаміка кількісного розвитку сповільнилася. Упродовж останніх трьох років кількість громад РКЦ збільшилась на 11 одиниць, у т.ч. в 2011 р. на 4 одиниці за рахунок реєстрації лише чотирьох монастирів. Переважна більшість громад – 497 (54,1 відсот.) зосереджена у Вінницькій (115), Житомирській (121), Львівській (133), Хмельницькій (128) областях. У регіональному розрізі найбільша кількість релігійних громад діє у Північно-Центральному регіоні 421 (45,9 відсот.) проти 405 (44,1 відсот.) та 92 (10,0 відсот.) відповідно, у Західному та Південно-Східному регіонах. Нині РКЦ має у своєму складі Львівську архидієцезію та 6 дієцезій, 16 чернечих управлінь, 918 громад (608 священнослужителів із них 272 іноземця), 100 монастирів (663 ченці), 41 місію, 4 братства, 8 духовних навчальних закладів (619 слухачів), 518 недільних шкіл. Життя і діяльність РКЦ висвітлюють 13 періодичних релігійних видань.

Протестантизм в Україні налічує 10003 релігійні громади, що складає 28,7 відсот. від усієї релігійної мережі. Найбільше серед них релігійних спільнот євангельських християн-баптистів (2892). Найвпливовішим та найчисельнішим протестантським згуродженням є Всеукраїнський союз об'єднань євангельських християн-баптистів (ВСО ЄХБ). Церква практично завершила розбудову мережі. Структура ВСО ЄХБ порівняно з 2009 р. зросла на 24 громади і складає 1 центр, 26 регіональних та обласних управлінських структур, 2574 релігійних громади (3002 священнослужителя в т.ч. 19 іноземців), 95 місій, 2 братства, 41 духовний навчальний заклад (5672 слухачі). Основи віровчення викладаються у 1408 недільних школах. Внутрішнє та міжнародне життя церковної спільноти висвітлюється у 14 періодичних релігійних виданнях.

Другою за кількістю громад є спільнота прихильників віровчення п'ятидесятників, що нараховує 2717 одиниць (27,2 відсот. від загальної кількості протестантських громад України), що на 205 більше ніж було на початок 2009 р. Найбільшу їх кількість об'єднує Всеукраїнський союз церков християн віри євангельської – п'ятидесятників (ВСЦ ХВЕП). Упродовж 2009-2011 рр. кількість громад збільшилася на 67 одиниць. На сьогодні найбільша їх кількість – 834 (51,4 відсот.) діє в Західному регіоні. Так, у Рівненській області – 259, Волинській області – 192 та Тернопільській області – 103 громади. У Північно-Центральному та Південно-Східному регіонах функціонують відповідно 467 та 321 громада ВСЦ ХВЕП. До складу ВСЦ ХВЕП входять – 1 центр, 27 обласних управлінь, 1622 громади віруючих (2352 священнослужителя із них 11 іноземців), 52 місії, 2 братства, 17 духовних навчальних закладів (971 слухач), 1045 недільних шкіл. Питання розвитку церкви, її релігійне життя висвітлюють 24 періодичних видання.

Серед протестантських деномінацій зростає кількість громад Української уніонної конференції церкви адвентистів сьомого дня (АСД). Найбільша кількість громад – 492 (44,5 відсот.) зосереджена у Північно-Центральному регіоні. У Західному та Південно-Східному регіонах кількість громад практично рівна і становить, відповідно 307 та 306 одиниць. Упродовж 2011 р. мережа громад АСД збільшилась (на 18 громад) лише в 4 областях України (Львівська, Рівненська, Луганська, Чернігівська) і має у своєму складі, 1 центр, 9 регіональних управлінь, 1062 громади (1180 священнослужителів), 3 місії, 1 братство, 4 духовні навчальні заклади (510 слухачів), 722 недільні школи. Внутрішнє та міжнародне церковне життя висвітлюють 10 періодичних видань.

Релігійна мережа Свідків Єгови зменшилась на 10 одиниць порівняно з 2009 р. за рахунок релігійних громад, які припинили свою діяльність як юридична особа. Водночас було зареєстровано статут лише 1 громади (Сумська область). На цей час релігійна мережа нараховує 1 центр та 1096 первинних організацій (1902 священнослужителя, в т.ч. 20 іноземців).

Новітні для України релігійні організації, а саме: Церква Христа (115 громад), Новоапостольська церква (58), Пресвітеріанська церква (72), Церква Ісуса Христа святих останніх днів (мормони) (50), Українська лютеранська церква (41), релігійні організації Рідної української національної віри (59), інші релігійні організації язичників (63), буддисти (57), Товариство свідомості Крішні (40) мають незначну кількість громад і суттєво не впливають на релігійну ситуацію в країні.

Релігійні організації харизматичних церков функціонують у всіх областях

країни. Найбільше – 683 (49,6 відсот. від їх загальної кількості) у Південно-Східному регіоні, зокрема у Донецькій області – 208 (15,1 відсот.). У Північно-Центральному регіоні – 554 (40,2 відсот.), у Західному – 140 (10,2 відсот.). Загалом їх діє 1377 (13,8 відсот. від загальної кількості протестантських громад України), що на 105 більше ніж було на початок 2009 р.

Слід зазначити, що 1701 релігійний осередок репрезентує етноконфесійні утворення. Найбільшу частину з них складають прихильники ісламу, чисельність яких за останні три роки зросла на 72 одиниці. Переважна більшість громад – 1151 (95,4 відсот.) діють в Південно-східному регіоні, зокрема, в Автономній Республіці Крим – 998 (82,7 відсот.), у Північно-Центральному регіоні – 51 (4,1 відсот.), у Західному регіоні – 5 осередків. Загалом у мусульманському сегменті функціонують 8 релігійних центрів та управлінь, 1207 релігійних громад (544 священнослужителя, в т.ч. 46 іноземців), 8 духовних навчальних закладів (311 слухачів).

Кількість іудейських громад порівняно з 2009 р. зросла на 14 одиниць, найбільше їх діє у Північно-Центральному регіоні 142 (50,3 відсот.), у Південно-Східному 95 (33,7 відсот.). Іудаїзм представлений 4 релігійними центрами та 279 громадами (172 священнослужителя, в т. ч. 77 іноземців), 4 місіями та 7 духовними навчальними закладами (213 слухачів).

У складі Закарпатської (Угорської) реформатської церкви діє 114 громад (78 священнослужителів, в т. ч. 11 іноземців), з яких 113 функціонує у Закарпатській області. Німецька євангелічно-лютеранська церква нараховує 1 центр і 41 громаду (32 священнослужителя, в т. ч. 11 іноземців). У складі Вірменської апостольської церкви нараховується 28 громад (20 священнослужителів, в т. ч. 12 іноземців), які діють у 15 областях, м. Києві та м. Севастополі.

Функціонують також поодинокі етноконфесійні громади чехів, готів, корейців, шведів, а в Автономній Республіці Крим – караїмів та кримчаків, в Херсонській та Запорізькій областях – менонітів.

Найбільша частка релігійних організацій національних меншин 1038 (61 відсот.) зосереджена в Автономній Республіці Крим. В регіональному розрізі найбільшим приростом релігійних громад національних меншин характеризується Південно-Східний регіон (77,3 відсот. від загальної мережі).

Релігійні громади всіх церков, конфесій, напрямків і течій обслуговують 30880 священнослужителів, при цьому рівень забезпеченості становить 88,2 відсотки. Зокрема громадами УПЦ опікується 9922 священнослужителя (забезпеченість релігійних громад складає 80,4 відсот.), УПЦ КП – 4482 (68,9 відсот), УАПЦ – 1208 (60,4), УГКЦ – 3700 (68,8), РКЦ – 918 (66,2), ВСО ЄХБ – 2574 (116,6), ВСЦ ХВЕ – 1622 (145), АСД – 1062 (111,1). Повністю забезпечені священнослужителями громади п'ятидесятників, баптистів та адвентистів сьомого дня. Актуальною залишається проблема підготовки священницьких кадрів в Римсько-католицькій церкві, в якій 44,7 відсот. є іноземцями (272 особи).

Станом на 1 січня 2012 р. релігійні організації використовують 23495 культових та пристосованих під молитовні будівель.

Відповідно до звернень віруючих, у 2011 р. передано у власність (користування) релігійним організаціям 234 культові та пристосовані під молитовні приміщення. За допомогою органів місцевої виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та залучення позабюджетних коштів впродовж 2011 р. збудовано 300 культових споруд. Провідними релігійними організаціями впродовж року збудовано: УПЦ – 138, УГКЦ – 72, УПЦ КП – 39, ВСО ЄХБ – 5, Союзом церков ХВЄП – 6, УАПЦ – 8 культових будівель. В стадії будівництва знаходиться 2399 культових об'єктів. Водночас релігійні організації користуються 6791 орендованими та 971 колишніми некультовими церковними будівлями.

Рівень забезпеченості релігійних організацій молитовними приміщеннями становить 66,1 відсот., в т.ч. Закарпатська (угорська) реформатська церква забезпечена на – 93, УПЦ – 84,6, РКЦ - на 90,4, УГКЦ – 76,9, Церква АСД – 64,3, ВСО ЄХБ – 68,5, Союз церков ХВЄП - 64,7, УПЦ КП – 64,5, УАПЦ – 59,7, іудейські організації – 48,2, мусульмани – на 26,7 відсот.

В почергове користування релігійним громадам передано 338 культових будівель.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що на сьогодні утворено мережу релігійних організацій достатню для задоволення релігійних потреб віруючих. Динаміка зростання інституційної мережі свідчить про вичерпність екстенсивного розвитку релігійного середовища. Випереджаючими темпами, порівняно з традиційними церквами, зростає кількість протестантських та неорелігійних організацій, водночас зберігається

історично-притаманне домінування православ'я.

Міжнародна діяльність релігійних організацій, їх зв'язки з одновірцями за кордоном: стан, проблеми, пропозиції

Протягом 2011 р. відбулися суттєві зміни в законодавстві України, що регулюють перебування іноземних громадян на території держави. Верховною Радою України ухвалено Закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2011 р. № 567 затверджено Правила оформлення віз для в'їзду в Україну, відомчим нормативним актом МВС України введено в дію порядок оформлення посвідок на тимчасове проживання для іноземних громадян, які прибувають в Україну для довгострокового перебування.

На організацію контактів вітчизняних релігійних організацій із одновірцями за кордоном також справив вплив процес оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, в результаті якого було ліквідовано Державний комітет України у справах національностей та релігій, а функції останнього, щодо проведення державної політики в сфері релігії, покладено на Міністерство культури України.

Внаслідок зазначеного зменшилась кількість запрошених релігійними організаціями іноземних священнослужителів. В 2011 р. Україну відвідало 6176 іноземних громадян (у 2010 р. – 6930). Держкомнацрелігій, а згодом Мінкультури було надано офіційні погодження для 2272 іноземних громадян (у 2010 р. державним органом у справах релігій надано погодження 2675 іноземним громадянам на релігійну та іншу канонічну діяльність). Структурними підрозділами держадміністрацій у сфері релігії засвідчено запрошення для 3904 іноземних священнослужителів (у 2010 р. – 4255), Серед прибулих 2263 (2249) громадян США, Ізраїлю – 1181 (1385), Польщі 784 (925), країн Азії – 276 (358), Африки 191 (269), ФРН – 191 (197), Туреччини 172 (136), інших країн 578 (825).

Найбільш чисельною групою іноземних громадян, які прибувають в Україну з метою паломництва, є брацлавські хасиди. На святкування Рош-га-Шана у 2011 р. прибуло 26

038 паломників з 24 країн світу. На відміну від попередніх років, заходи щодо забезпечення прийому паломників до міста Умані Черкаської області здійснювались за координації Черкаської обласної державної адміністрації. Функції координатора було змінено у зв'язку з ліквідацією Держкомнацрелігій. Черкаською обласною державною адміністрацією підготовлений проект Закону України «Про паломництво», який зареєстрований у Верховній Раді України. Також ведеться робота з міністерствами по узгодженню проектів розпоряджень Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної програми створення належних умов для періодичного відвідування брацлавськими хасидами міста Умані Черкаської області на 2011-2016 роки» та «Про створення Координаційної ради з організації паломництва брацлавських хасидів до України».

Створювалися належні умови для відвідування віруючими-іудеями поховань інших духовних авторитетів іудаїзму. Це – смт. Меджибіж (Хмельницька обл.), м. Бердичів (Житомирська обл.), місця поклоніння в Чернівецькій та Закарпатській областях. Зокрема у м. Гадяч (Полтавська обл.) до поховання визнаного іудейського релігійного діяча Залмана Шнеуера здійснили паломництво 1500 іноземних паломників течії Хабад Любавич.

Державним органом України у справах релігій, Республіканським комітетом АРК у справах релігій (після розформування Рескомнацрелігій – Міністерством культури АР Крим) надавалося сприяння мусульманським організаціям України щодо здійснення хаджу. В останні роки для мусульман України відкрито квоту на в'їзд до Саудівської Аравії на 500 осіб, але в 2011 р. скористалося цією можливістю лише близько 120 осіб (в т.ч. з Криму – 80 паломників).

Активна добродійна, благодійницька, інша соціально значуща діяльність проводилася практично всіма релігійними організаціями України. З цією метою діють відповідні структурні підрозділи релігійних управлінь, центрів, місій, також створюються благодійні організації. Релігійні спільноти реалізують свої соціальні проекти за допомогою добровільних пожертвувань та спонсорських надходжень, отриманих від благодійних організацій, приватних осіб, одновірців як в Україні, так і за кордоном.

На особливу увагу заслуговує діяльність численних благодійних соціально-спрямованих структур – фондів, місій, братств Української православної церкви. Активно діють на вказаному напрямку регіональні відділення та служби міжнародного фонду «Карітас» РКЦ та УГКЦ, протестантських релігійних організацій – церков євангельських християн-баптистів, християн віри євангельської, християн віри євангельської

п'ятидесятників, міжнародна організація «Адвентистське агентство допомоги та розвитку» Церкви адвентистів Сьомого дня. Обсяги надання допомоги залежать від кількості релігійних організацій та характеру впливу на останніх з боку релігійних управлінь, інтенсивності контактів із закордонними організаціями для отримання благодійної (в т.ч. гуманітарної) допомоги.

Внаслідок прийняття Верховною Радою України 19 квітня 2011 р. Закону України «Про волонтерську діяльність» законодавчо оформлено діяльність волонтерських організацій, які використовують допомогу іноземних волонтерів при здійсненні соціальної роботи релігійними організаціями.

Характерною рисою соціально-значущої роботи релігійних організацій є поєднання можливостей представників релігійних організацій різної конфесійної належності, спрямоване на реалізацію вузьких профільних проектів – допомога нужденним, підтримка функціонування медичних, освітніх установ, робота в місцях позбавлення волі, хоспісна допомога тощо. Особливістю також є одночасне надання постійної матеріальної допомоги із душпастирським служінням, підтримання мережі молитовних куточків, де потребуючі мають можливість молитися, читати духовну літературу та переглядати пресу.

Релігійні організації при сприянні органів державної виконавчої влади, (зокрема в рамках діяльності обласних міжконфесійних рад служінь) реалізовували різноманітні проекти добродійної та милосердницької роботи. Здійснювалися масштабні заходи у напрямі духовної опіки та допомоги по догляду за особами, що перебувають у закладах соціального захисту – будинках для престарілих, центрах для одиноких, будинках для дітей з фізичними і розумовими вадами тощо. Останніми роками така робота активно проводиться у пенітенціарних закладах. При релігійних організаціях утворюються осередки охорони здоров'я: реабілітаційні центри, лікарські кабінети, санаторії, де надають допомогу хворим, забезпечують ліками, медичним обладнанням та ін., працюють пункти безкоштовного харчування, осередки соціальної (гуманітарної) допомоги для надання комплексу побутових послуг інвалідам, ветеранам війни та праці, самотнім людям похилого віку за місцем їхнього проживання. Розширюється мережа оздоровчих таборів для дітей-інвалідів та сиріт, дітей з малозабезпечених сімей; організовується проведення душпастирської роботи в будинках інвалідів, дитячих будинках та інтернатах, закладах виправної роботи для неповнолітніх злочинців. Це може бути проілюстровано такими прикладами.

Міжнародний фонд «Карітас» РКЦ та УГКЦ має розгалужену мережу практично у всіх

регіонах країни. Головною метою фонду виступає діяльність, спрямована на надання гуманітарної, соціальної та фінансової допомоги, добродійних послуг особам, які їх потребують без огляду на їхню конфесійну приналежність. Фонд здійснює свою благодійну роботу за програмами: «Благодійна їдальня», «Довіра», «Реабілітація жінок», «Опіка вдома», «Організація дозвілля дітей з вадами розвитку», «Діти вулиці», «Сирітський портфель». Для людей похилого віку організовано роботу соціального центру, де можна отримати психологічну та юридичну допомогу.

Церква адвентистів сьомого дня і, зокрема, міжнародна організація «Адвентистське агентство допомоги та розвитку» (АДРА) здійснює низку програм, які зорієнтовані на пропаганду здорового способу життя, розраховані на молодь старших класів школи та студентів, й передбачає індивідуальні консультації з лікарями, сімейним консультантом, психологом та соціальним працівником.

Протестантськими релігійними організаціями підтримується робота мережі закладів охорони здоров'я. Працюють пункти безкоштовного харчування, осередки соціальної (гуманітарної) допомоги; розширюється мережа оздоровчих таборів. Організовується проведення душпастирської роботи. Широкомасштабно такі заходи проводяться організаціями Всеукраїнського Союзу об'єднань євангельських християн-баптистів – «Центр християнського співробітництва», «Слов'янське євангельське товариство», Міжнародною благодійною організацією «Біблійна місія», Всеукраїнським культурно-просвітницьким центром «Нове життя»; а також християнською місією «Вознесіння» місіонерського євангелізаційно-благодійного центру «Слово життя»; християнською місією «Табея»; Українським місіонерським товариством «Світло на сході», місією «Промені радості», центром реабілітації і милосердя «Християнський дім» та ін.

Цими організаціями започатковано масштабні соціально-гуманітарні проекти: «Інваліди», «Люди похилого віку», «Ярмарок здоров'я», «Бездомні», «Відновлення зору», «Зміцнення сімей», євангелізаційно-оздоровчі програми: "О людино! Будь здорова і живи" під час реалізації яких проводяться лекції на біблійну та медико-оздоровчу тематику.

У розв'язанні існуючих соціальних проблем релігійні організації тісно співпрацюють з державними органами у справах сім'ї та молоді, управліннями соціального захисту населення та службами у справах неповнолітніх, знаходячи відповідну підтримку.

Стан дотримання чинного законодавства щодо релігії та церкви

Впродовж 2011 р. було зафіксовано 2 випадки порушення чинного законодавства в галузі свободи совісті та діяльності релігійні організації. За 2010 р. таких випадків було зафіксовано 14, а за 2009 – 19. Зазначені випадки мали місце в Чернігівській та Чернівецькій областях.

Було також зафіксоване 1 порушення законодавства про альтернативну (невійськову) службу в Закарпатській області: представнику євангельських християн баптистів достроково було припинено проходження альтернативної (невійськової) служби з причин ухилення від її проходження.

Аналіз ситуації із дотримання законодавства щодо релігії та церкви дозволяє диференціювати адміністративні території за наступними ознаками:

1. Безпосередньо області, в яких має місце складна релігійна ситуація, та на які припадає більшість судових позовів з майнових питань та з питань реєстрації статутів релігійних організацій (Івано-Франківська, Тернопільська, Закарпатська, Чернігівська області).
2. Области, в яких має місце зростання суперечностей та інцидентів міжконфесійного протистояння, що не призвели до конфронтації, мають місце ситуації з оскарження рішень державних органів влади стосовно релігійних організацій (Вінницька, Хмельницька, Чернівецька, Київська області).
3. Стабільні області, в яких не фіксується фактів порушень чинного законодавства в галузі свободи совісті з боку релігійних організацій, посадових осіб державних органів та органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів (Волинська, Запорізька, Миколаївська, Луганська, Полтавська, Кіровоградська, Херсонська та інші області).

У звітному періоді суб'єктами правопорушень виступали представники релігійних організацій, зокрема, незареєстрованих в установленому чинним законодавством порядку. Порухень законодавства щодо релігії та церкви посадовими та службовими особами державних органів влади чи органів місцевого самоврядування, представниками правоохоронних органів не зафіксовано. Разом з тим, в ряді областей тривають розгляди у судовому порядку цивільних справ по оскарженню представниками релігійних організацій рішень державних органів влади щодо цих релігійних угруповань.

Одне із зафіксованих порушень чинного законодавства стосується тривалого конфлікту в м. Чернігів між релігійними громадами УПЦ та УКП КП щодо користування Катерининською церквою. Після того, як 16 лютого 2010 р. Верховний Суд України залишив у силі рішення Апеляційного суду Чернігівської області від 6 жовтня 2009 р. щодо протиправності знаходження наметів Чернігівської єпархії УПЦ під Катерининською церквою (користується громада УПЦ КП), суд зобов'язав єпархію прибрати намети. Ухвала Верховного Суду України Чернігівською єпархією УПЦ не виконується.

Друге правопорушення, зафіксоване в Чернівецькій області, пов'язане з діяльністю незареєстрованої у встановленому чинним законодавством порядку релігійної групи під приводом С.Лисака. За наслідками розгляду справи в судовому порядку винного булопритягнуто до відповідальності за рядом статей Кримінального кодексу України, зокрема, за статтю 181 (посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних обрядів).

Не зафіксовано порушень чинного законодавства у галузі свободи совісті іноземними громадянами, що проводять релігійну діяльність на території України.

Разом з тим тривалий час, порушуючи статтю 24 Закону про свободу совісті в с. Підгірці Бродівського району Львівської області проводять релігійну діяльність так звані «підгорецькі отці» (іноземні громадяни Чеської та Словацької республік), У 2011 р. їх діяльність призвела до виникнення декількох відкритих протистоянь, зокрема м. Чорткові та с. Пробіжна Чортківського р-ну Тернопільської області.

Крім того, з порушенням тієї ж статті 24 Закону про свободу совісті в с. Пробіжна Чортківського р-ну Тернопільської області у знятому з офіційної реєстрації контемплятивно-адораційному монастирі Благовіщення Пресвятої Богородиці під

покровом св. Пророка Іллі (Бучацька єпархія УГКЦ) продовжують перебування відпущені (видалені) з чину Св. Василя Великого (з червня 2011 р.) колишні черниці - громадянки Чехії і Словаччини.

Стан дотримання законодавства про свободу совісті та релігійні організації характеризує і такий чинник як наявність конфліктів («гарячих точок»). Підґрунтям для їх виникнення, а часто і затяжного протистояння, стає невирішеність ряду проблем, найактуальнішими серед яких є наступні.

1. Протистояння на ґрунті майнових та земельних питань.

У зазначеному контексті варто виокремити проблеми, які виникають у відносинах між релігійними громадами та органами виконавчої влади й місцевого самоврядування, що пов'язані із наданням у власність чи користування релігійним громадам культових будівель та землі з комунальної та державної форм власності. Також досить гострими постають проблеми пов'язані із наслідками зміни конфесійної приналежності (юридичного підпорядкування) релігійними громадами, зокрема питання подальшого володіння (користування) частинами розділених громад колись спільних культових споруд та іншого майна. Варто зауважити також на супутню проблему протистояння між єпархіями через зміну підпорядкування релігійними громадами та виникнення комплексу пов'язаних з цим спірних питань.

Так, у Чернівецькій області з 2006 р. продовжується протистояння між релігійними громадами УПЦ та УПЦ КП в с. Ошихліби Кіцманського району. Предметом суперечки є право володіння культовою спорудою (недобудованою церквою), яке розглядається з 2006 р., в тому числі в судовому порядку. Проблема невизначеності ряду релігійних громад області щодо підпорядкування тому чи іншому архієрею (іноді із загрозою потенційного розколу всередині релігійних громад) породжує протистояння між Чернівецькою та Кіцманською єпархіями УПЦ, та Чернівецько-Хотинською єпархією УАПЦ.

Продовжує відстоювати свої права в суді релігійна громада УГКЦ с. Лучка Тернопільського р-ну Тернопільської області (конфлікт триває з 2008 р.). Триває також спір за користування колишнім церковним майном у м. Кременці між Тернопільською єпархією УАПЦ і Кременецьким обласним гуманітарно-педагогічним інститутом ім. Т.Г.Шевченка.

До конфліктогенних належить ситуація в місті Яготин Київської області, де навколо культової споруди Свято-Троїцького собору виникло протистояння між громадами УПЦ КП і УПЦ; в с. Гатне Києво-Святошинського р-ну, де місцевий підприємець впродовж декількох років втручається в діяльність релігійної громади, а причиною конфлікту є земельна ділянка, виділена для будівництва храму.

В Європейському суді з прав людини продовжується розгляд справи щодо повернення у власність релігійній громаді УГКЦ храму в с. Коршів Коломийського р-ну Івано-Франківської області.

Нестабільність релігійної ситуації в с. Лазерщина Рахівського р-ну, смт Вишково Хустського р-ну та с. Великі Лази Ужгородського р-ну Закарпатської області зумовлена конфліктами щодо користування храмами релігійними громадами УПЦ та ГКЦ, почерговість користування яких встановлена в судовому порядку, але не виконується і, тому, залишається предметом протистояння. Продовжується спір за користування культовою спорудою та земельною ділянкою між віруючими Свято-Троїцької релігійної громади Української автокефальної православної соборної церкви м. Ужгород, яка в результаті розколу всередині громади розділена на дві групи – прихильників «патріарха УАПЦ-канонічної Мойсея» (Кулика) та прихильників УПЦ КП.

Підсумовуючи зауважуємо, що впродовж 2011 р. в судовому порядку розглядалось 6 цивільних справ за скаргами релігійних організацій щодо майнових питань: 3 – УПЦ (Закарпатська, Чернівецька), 2 – УГКЦ (Івано-Франківська, Тернопільська), 1 – ДУМУ (Хмельницька область). За результатами розгляду дві (2) із зазначених цивільних справ були задоволені (2 громади УПЦ в Закарпатській області).

2. Конфліктні ситуації, пов'язані з реєстрації органами державної виконавчої влади статутів (положень) релігійних організацій.

Зазначена проблематика особливо актуальна щодо реєстрації релігійних громад прихильниками незареєстрованої у встановленому чинним законодавством порядку Української православної греко-католицької церкви (УПГКЦ). Зокрема, до Львівської облдержадміністрації впродовж 2011 р. були подані клопотання щодо реєстрації 6 таких релігійних громад УПГКЦ (у м. Львів, Золочів, Дрогобич, Самбір, Новий Розділ, с. Підгірці Бродівського р-ну), з них одна (с. Підгірці) вийшла з підпорядкування УГКЦ й прагне зареєструватися вже як автономна громада УПГКЦ. Вирішується в судовому

порядку (залишається на розгляді) також питання щодо реєстрації релігійної громади УПГКЦ в м. Зборові Тернопільської області.

Разом з тим, впродовж 2011 р. в судовому порядку розглядалось 7 цивільних справ за скаргами релігійних організацій щодо питань реєстрації облдержадміністраціями статутів та внесення змін до статутів релігійних громад: 2 – УПЦ КП (Івано-Франківська, Київська області), 1 – УАПЦ (Івано-Франківська), 1 – УГКЦ (Івано-Франківська), 1 – незареєстр. УПГКЦ (Тернопільська), 1 – незареєстр. Родове вогнище Рідної православної віри (Тернопільська), 1 – незареєстр. Українська автокефальна православна соборна церква м. Ужгород (Закарпатська область.).

За результатами розгляду зазначених цивільних справ 2 релігійним громадам в задоволенні їх позовів в судовому прядку було відмовлено (громада Української автокефальної православної соборної церкви м. Ужгород (Закарпатська обл.), громада незареєстрованого релігійного центру Родове вогнище Рідної православної віри (Тернопільська обл.)).

Отже, упродовж звітного періоду було розглянуто 14 цивільних справ за скаргами релігійних організацій. З питань реєстрації статутів релігійних організацій було розглянуто 7 скарг, з майнових питань розглядалось 6 скарг.

Було задоволено 2 скарги УПЦ з майнових питань (Закарпатська обл.). Без задоволення залишено 6 скарг (2 – з майнових питань, 4 – з питань реєстрації), на подальшому розгляді перебувають 6 справ (2 – з майнових питань, 3 – з питань реєстрації, 1 – з інших питань).

Органи державної виконавчої влади докладають практичних зусиль сприяючи розв'язанню конфліктних питань та недопущенню протистоянь на релігійному ґрунті. З цією метою організуються регулярні зустрічі представників державної виконавчої влади з керівниками релігійних конфесій в областях, надається консультативна допомога з питань застосування законодавства про свободу совісті та релігійні організації, функціонують Ради церков і релігійних організацій при облдержадміністраціях, проводиться роз'яснювальна та просвітницька робота серед більшості груп населення, інш.

Так, шляхом співробітництва державних та релігійних структур вирішуються різноманітні майнові конфліктні питання. Зокрема, зусиллями органів державної виконавчої влади було досягнуто домовленостей з керівництвом греко-католицької громади в с. Заздрість Терехівського р-ну Тернопільської області Релігійній організації було передано приміщення колишнього костьолу, надано фінансову та іншу матеріальну допомогу у реконструкції цієї споруди, а відтак було знято гостре протистояння за інше культове приміщення між релігійними громадами УГКЦ та УПЦ КП, яке тривало понад 16 років. Таким самим шляхом були розв'язані давні конфліктні ситуації в с.Дубенка Монастирського р-ну, с. Гермаківка Борщівського району та с. Озерянка Зборівського району Тернопільської області.

Розв'язуються майнові конфліктні питання також шляхом будівництва за допомогою органів державної влади та місцевого самоврядування нових культових споруд (м. Рахів Закарпатської області, с. Хлопівка Гусятинського, с. Дубівка Тернопільського р-ну, с. Поручин та Божиків Бережанського р-ну Тернопільської області), чи виділення окремих земельних ділянок (0,50 га релігійній громаді УПЦ с. Рохманів Шумського району Тернопільської області).

З метою попередження конфліктів та правопорушень у релігійному середовищі України для релігійних та громадських організацій, політичних партій, представників державних органів та органів місцевого самоврядування, окремих громадян Міністерство культури України та регіональні підрозділи у справах релігій проводили семінари, круглі столи, бесіди, виступи в місцевих засобах масової інформації, проводили інші роз'яснювальні заходи щодо дотримання та застосування чинного законодавства в галузі свободи совісті.

Вузлові питання відносин держави і церкви.

Реалізація державної політики у галузі свободи совісті і віросповідання

Процес організаційного будівництва релігійних інституцій характеризується подальшим удосконаленням системи евангелізаційної, інформаційно-просвітницької, освітньої, кадрової роботи, завдяки якій церквам і їхнім первинним осередкам вдається успішно розвиватися. Зазначені заходи спрямовані на утвердження внутрішньої церковної єдності, подальшого розширення спектру соціальної роботи, яка поєднується із високою суспільною активністю віруючих.

Міжконфесійні суперечності і надалі залишаються основною проблемою повноцінного розвитку релігійного середовища та сфери державно-конфесійних відносин. Відтак, врегулювання міжконфесійних протиріч виступає на сьогодні пріоритетною складовою державної політики в галузі церковного життя.

Сприяння держави, крім загальних зусиль спрямованих на розвиток церкви та її суспільно значущої діяльності, повинно концентруватися на зміцненні церковної інфраструктури, здатної самозабезпечувати церкву всім необхідним для її нормальної життєдіяльності, нарощуванні міжнародної контактності українського православ'я, що, зрештою, дало б йому статус повноправного учасника міжнародного релігійного життя.

Законодавчі ініціативи у галузі свободи совісті та віросповідання покликані вдосконалити й зміцнити правові засади діяльності релігійних організацій, поліпшити умови для реалізації ними своєї суспільної і духовної місії, сформувати соціально-політичні механізми подальшого розвитку релігійних інституцій.

Політика підтримки суспільно корисних ініціатив релігійних організацій потребує раціонального поєднання загальнодержавних і церковних інтересів, утвердження цілісності духовного національного простору, консолідації конструктивних сил суспільства, здатних забезпечити всебічний розвиток релігійного середовища. У межах такої політики слід враховувати відкритість глобального світу, багатоманітність конфесійних відмінностей, їхньої трансформації в соціумі, особливо у суспільній свідомості.

Розвиток релігійної самобутності національних меншин, їхні взаємини з одновірцями закордоном засвідчують, що конгломерат нереалізованих релігійних та національних інтересів може спричинити небажані для держави тенденції. З огляду на це, державна політика стосовно цих релігійних організацій має спрямовуватися на підтримку їхньої релігійної інфраструктури; мінімізацію залежності від закордонних релігійних центрів; залучення релігійних організацій національних меншин у процес взаємин із їхніми етнічними країнами, вирішення у конструктивному дусі питань, пов'язаних із проблемами української діаспори; сприяння розширенню взаємин релігійних організацій і національних меншин із їхніми одновірцями за кордоном.

Не менш важливим видається здійснення додаткових заходів для максимального сприяння добродійній та милосердницькій діяльності церкви. Внесок

релігійних організацій в цю надзвичайно потрібну в нинішніх умовах справу достатньо суттєвий. Слід зазначити, що значна частина гуманітарної допомоги надходить до України саме по лінії церкви. Важливо, що ця допомога знаходить конкретних адресатів.

Враховуючи вищенаведене, Мінкультури вбачає серед своїх основних завдань забезпечення своєчасної комплексної оцінки процесів та симптоматичних змін, що спостерігаються в релігійному середовищі.

Впродовж 2011 р. розглянуто 1714 звернень громадян, громадських, релігійних та інших організацій, зокрема 10 звернень народних депутатів України, 186 доручень Кабінету Міністрів України, 13 доручень Верховної Ради України, 22 доручення Секретаріату Президента України, 129 документів отримано від міністерств і відомств, 269 – від облдержадміністрацій, 860 – від релігійних організацій, 162 – від заявників, 58 – від інших організацій, 5 – від посольств іноземних країн.

На особистому прийомі 85 особам надано відповідні консультації та роз'яснення з приводу конкретних питань державно-церковних відносин і державної політики в сфері свободи совісті. Проведені консультативні зустрічі з керівниками православних, греко-католицької та римо-католицької церков, протестантських, мусульманських, іудейських та неорелігійних організацій.

Проведена на державному рівні робота дала можливість уникнути негативного розвитку подій у стосунках між окремими релігійними організаціями, низки міжцерковних конфліктів і непорозумінь, сприяла подальшій гармонізації державно-конфесійних відносин в Україні.

Інститут релігійної свободи, м.Київ
www.irs.in.ua

Джерело: веб-сайт Мінкультури